

Vörös Géza

Az egyházakban foglalkoztatott ügynökhálózat újjáépítése 1956-tól a hatvanas évek közepéig

1948-tól, a fordulat évétől egyeduralnokként a politikai porondon maradt Magyar Dolgozók Pártja (MDP) határozta meg az egyházakkal szemben követendő politikát. Az egypártrendszer retorikájában vallásszabadságot hirdetett, amelyet az 1949-es alkotmányban is rögzített,¹ azonban a valóságban pont az ellenkezőjét tette. A párt főtitkára, Rákosi Mátyás már 1948. január 10-én a Magyar Kommunista Párt (MKP) funkcionáriusai számára tartott értekezleten felvázolta az általa elképzelt jövőbeni egyházpolitikai koncepciót, amely sajtósággal kívánta rendezni az állam és az egyház kapcsolatának kérdését. Eszerint „a demokrácia ez évi feladatai között ott van az egyház és a népi köztársaság viszonyának rendezése. [...] Meg kell szüntetni azt a tarthatatlan állapotot, hogy a magyar nép ellenségeinek zöme az egyházak, elsősorban a római katolikus egyház palástja mögé búvik. [...] A magyar demokrácia eddig minden problémát megoldott. Amikor napirendre tűzi, végezni fog azzal a reakcióval is, mely az egyház köntöse mögé búvik.”² A Rákosi Mátyás nevével fémjelzett korszak kemény diktatúrájában a cél az egyházak megsemmisítése volt.³ Az állampárt is érzékelte, hogy ennek megvalósulásáig hosszú út vezet. Ezt jelezte az MDP Központi Vezetőségének (KV) 1950. június 1-jén a „klerikális reakció elleni harcról” hozott határozata, melyben az egyházakkal szembeni fellépés fokozását, a teljes ellenőrzés megvalósítását tűzték ki célul. Mindez elsősorban a katolikus egyház ellen irányult.⁴ Az 1951. július 4-én kihirdetett 20. számú törvényerejű rendelet (tvr.) a főkegyúri jogkörbe tartozó egyházi tisztségekre való kinevezéseknél az Elnöki Tanács előzetes hozzájárulását írta elő, méghozzá 1946. január 1-jéig, visszamenőleges hatállyal.⁵

Az állampárt egyházpolitikájának végrehajtásában a különböző állami és társadalmi szervezetek közül az 1950 és 1953 között önálló szervként, majd 1953-tól ismét a Belügyminisztérium (BM) keretein belül működő politikai rendőrségre jelentős szerep hárult. A Párt „ökleként” funkcionáló Államvédelmi Hatóság (ÁVH) szét akarta zúzni az egyházakat, módszereiben nem válogatott, a törvényeket önkényesen értelmezte, tartotta és tartatta be.⁶ A politikai rendőrség „vigyázó szemét” az egész országra, és azon belül is a kiemelten fontos intézményként kezelt egyházakra irányította. A hivatásos állományban részben a vizsgálati eljárások során, részben az operatív eszközökkel (elsősorban ügynöki hálózat útján) szerzett információk felhasználásával kellett a politikai vezetés utasításait végrehajtania. Koholt vádak alapján indított vizsgálati eljárások során lélekben és testben meggyomorított emberek, internálással derékba tört életek jelezték, hogy miként szolgálta az ÁVH a pártállam egyházpolitikáját.

A kommunista diktatúrával szembeni általános elégedetlenség az 1956-os forradalom kitöréséhez vezetett, ami elsöpörte az ÁVH-t is. Nagy Imre miniszterelnök 1956. október 28-án mondott rádióbeszédében eleget tett a tömegek követelésének: bejelentette, hogy a rend helyreállítását követően feloszlatja az ÁVH-t.⁷ Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeiben az egyházak – Mindszenty József bíboros rövid szereplését és néhány egyházi személynek forradalmi testületekben való tevékenységét leszámítva – aktívan nem vettek részt.⁸ A forradalom alatt az egyházak vezetésében gyors személycserék történtek, az addigi lojális egyházi előljárók helyébe a korábbi vezetők kerültek vissza.⁹ A szabadságharc bukását követően az állampárt, immár Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) néven újjászerveződve, az 1956. október 23-a előtti állapotok visszaállítását tűzte ki célul, és a konszolidációban a hatalom elvárta az egyházak közreműködését is.

Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának 1957. március 5-ei ülésén elfogadott határozata az egyik legfontosabb problémának az egyházak feletti közvetlen hatalomgyakorlás kérdését jelölte meg.¹⁰ Ennek megfelelően született meg az 1957. évi

22. számú tvr., mely szigorúbb szabályozást tartalmazott az 1951. évi 20. tvr.-nél.¹¹ Ez alapján az állam előzetes hozzájárulására volt szükség a katolikus egyházon belül a püspöki stallumoktól a városokban és járási székhelyeken található plébánosi állások betöltéséig, valamint a felső- és középfokú egyházi tanintézmények vezetőinek és tanárainak kinevezéséhez és elmozdításához is. A rendelet értelmében a református, az evangélikus egyház és az izraelita felekezet bizonyos vezető tisztségviselőinek kinevezéséhez és felmentéséhez szintén az Elnöki Tanács előzetes hozzájárulása kellett. A tvr. rendelkezéseit visszamenőleges hatállyal, 1956. október 1-jétől léptették érvénybe. 1957-ben megalakult az Országos Béketanács Református, majd Katolikus Békebizottsága. A katolikus püspöki kar 1957-ben létrehozta saját szervezésében a „békemunkát” irányító Opus Pacist, így kívánván elkerülni, hogy a békepapság megossza a klérust. Miután azonban lojális ordináriusok kerültek az egyház élére, az Opus Pacis elvesztette funkcióját.¹²

A Kádár-korszak egyházpolitikája a megszorítások ellenére is azon gondolat mentén haladt, miszerint ha az egyházak túléltek a Rákosi-rendszer megpróbáltatásait, akkor most meg kell kísérelni az egyházakat felhasználni az állam, a párt érdekeinek érvényesítésére, nemzetközi helyzetének erősítésére, elfogadtatására.¹³ Tevékenységüket – ellenőrzött keretek között – folytathatták, sok esetben jobb körülmények mellett, mint korábban, de cserébe az állampárt politikájának támogatására kellett a híveket buzdítaniuk.¹⁴

1958-tól, amikor sikerült a forradalom előtti egyházpolitikai rendelkezéseket újra életbe léptetni, a sztálinista módszereket fokozatosan a kifinomultabb eszközök váltották fel. Az MSZMP Politikai Bizottságának (PB) 1958. június 10-ei határozatában megfogalmazták a következő évtizedek egyházpolitikájának alaptézisét, miszerint: „Mivel az egyházak a szocializmus körülményei között is hosszú ideig létezni fognak, szükséges a szocialista állam és a különböző egyházak közötti együttműködés.”¹⁵ A kialakuló népfrontos politika sikere volt, hogy az egyházakon belül egyre inkább az állammal együttműködni kész irányvonal került előtérbe, amit már az 1958. júniusi párthatározat is szorgalmazott.¹⁶ A politikai vezetés különbséget tett a klerikális reakció és a vallásos világnézet között. A PB 1958. július 22-ei határozatában megfogalmazta: „A klerikális reakció vallási köntösbe bújt politikai reakció, s ezért az ellene folyó harc politikai harc. A klerikális reakció a hívő embereket vallásos világnézetükön keresztül próbálja reakciós politikai befolyás alá vonni. A szocialista társadalmi rendszer és a klerikális reakció közötti ellentét, a dolgozó és a reakciós osztályok között levő osztályellentét – kibékíthetetlen, antagonisztikus jellegű. Ezért a klerikális reakció elleni harcot ugyanolyan politikai eszközökkel, módszerekkel folytatjuk, mint a szocialista állam bármely más politikai ellensége ellen. Nem szabad összekeverni a vallás mint világnézet elleni harc eszközeit, módszereit a klerikális reakció elleni harc módszereivel. Amíg a vallásos világnézet leküzdésében a felvilágosító és nevelőmunka eszközeit alkalmazzuk, addig a klerikális reakció ellen a politikai és adminisztratív harc minden eszközét igénybe vesszük.”¹⁷ A harcot immár a vallásos világnézet, és nem az egyház ellen kellett megvívni, ezért került előtérbe az ideológiai oktatás, mert „a proletárdiktatúra államának egyik fő feladata az egész nép szocialista átnevelése” lett.¹⁸

A PB-nek az egyházakkal szemben folytatandó politikájának az iránymutatását Kádár János az MSZMP Központi Bizottságának 1958. július 25-én megtartott ülésén ismertette: „az egyházzal mi úgy vagyunk: együtt is működünk vele, most ez a helyzet van, meg törekszünk is együttműködésre, ugyanakkor harc is van közöttünk a társadalmi befolyásért. Tehát az egyházzal ez a helyzet. Úgy néz ki, hogy lehetséges és szükséges is együttműködni, a mi oldalunkról és az ő oldalukról is. Ez is hosszabb időre szól. Nyilvánvaló, hogy népi hatalom is, meg egyház is lesz itt még nem tudom én, mennyi ideig, tehát ebből kell kiindulni. Itt van tehát együttműködés, és van harc. Úgy látszik, sikerül együttműködést majd elérni a szocializmus építése kérdésében, a béke védelme kérdésében, ugyanakkor mi az egyházak működését engedélyezzük, bizonyos mértékig támogatjuk az egyházat – ez az együttműködés fő elvi alapja. A harc elvi alapja pedig az, hogy mi, kommunisták nem szeretjük, ha az egyháznak nagy a társadalmi befolyása, az egyház meg nem szereti, ha a kommunistáknak nagy a társadalmi befolyásuk. Ezt a harcot így kell felfogni.”¹⁹

Felszólalásában Kádár ismételten kiemelte: „világosan megmondtuk, hogy ami a klerikális reakciót illeti, tehát a papok világi hatalmára való törekvést, az ellen úgy harcolunk, mint minden más politikai reakció ellen. Nálunk munkás–paraszt állam van, proletárdiktatúra van, itt a papok uralmának semmi keresnivalója nincs. Azzal szemben minden eszközzel harcolunk, mint bárki mással szemben, aki erre a népi hatalomra tör. Beleértjük az agitációtól kezdve egészen a bombáig, ha kell, hogy világos legyen nekünk is, meg a papoknak is, akiknek ilyen hajlamuk van.”²⁰ Ezért a békemozgalom erősítése, a lojális egyházi személyeknek a támogatása, a társadalom politikai nevelése volt a cél, és kategorikusan kizárták annak a lehetőségét, hogy az egyházak a meglévő jogi kereteken túl az ifjúság nevelésével is foglalkozhassanak.²¹ a vallásszabadság „csupán a templomban gyakorolható vallásosságot” takart.²²

A fenti rendelkezéseket be nem tartó egyházi személyekre gyorsan rásütötték a klerikális reakcióhoz tartozás bélyegét, ami lehetővé tette velük szemben a rendőrhatalom fellépését. Az 1956. évi 35. számú tvr. „az állam belső és külső biztonsága elleni bűncselekmények nyomozását a rendőrség hatáskörébe utalta”.²³ A Országos Rendőr-főkapitányság keretei között újrászerveződő Politikai Nyomozó Főosztályon belül 1957. január elejétől május elejéig a II/3-c alosztály feladataként dokumentálható az egyházakkal szembeni elhárítás.²⁴ 1957 májusától a BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztály 5. Osztályának volt a feladata a belső reakció elleni elhárítás, amely magában foglalta az egyházak tevékenységének megfigyelését is.²⁵ A szervezeti felépítésből kiderül, hogy 1957 decemberétől a BM II/5. Osztály volt a felelőse a „belső reakció elhárításának” (146 fővel), az egyházakkal szembeni állambiztonsági munkát pedig a II/5-c alosztály látta el 16 fővel.²⁶ A belsőreakció-elhárító osztály fő „munkafeladata” 1957 elejéig az „ellenforradalomban” résztvevők felkutatása, elfogása volt, és csak ezt követően tevődött át a hangsúly az operatív munkára, azon belül is a hálózat újjászervezésére. Erre azért volt szükség, mert a forradalom alatt a hálózat szétzilálódott, lelepleződések történtek, a nyilvántartások egy része a felkelők kezébe került, egy részét államvédelmi tisztek semmisítették meg mielőtt elhagyták volna a BM épületét október 30-án.²⁷

A forradalom előtti időszakból az ÁVH ügynökségére vonatkozóan csak kevés irattal rendelkezünk.²⁸ Az 1955. december 31-i állapot szerint a teljes hálózatban (a hírszerzés által foglalkoztatott ügynökség kivételével) országosan, tehát a központi és a megyei szerveknél együttesen nyilvántartott 35 793 főből 425-en jelentettek az egyházak köréből, de közülük 283 volt egyházi személy.²⁹ Ez a teljes hálózati létszámnak a 0,8%-át jelentette. Az országos hálózati létszám 1956. július 1-jére 30 855-re, az egyházi vonalon foglalkoztatott ügynökség 307 főre csökkent.³⁰ A forradalom leverését követően a hálózat újjászervezése nehezen indult meg, részben az operatív tisztii állomány, közülük is elsősorban a megyei alosztályokon dolgozók szakmai felkészületlensége,³¹ részben a nyilvántartások egy részének megsemmisülése miatt. A hálózati személyek közül többen megtagadták az eddig végzett operatív munkát.³² Mindezek ellenére lassú növekedés figyelhető meg az egyházi vonalon foglalkoztatott hálózati személyek számában. 1957-ben az ügynökség létszámát bemutató statisztikai jelentésben az országos hálózat létszáma 10 958 fő volt, melyből 223 főt foglalkoztattak egyházi vonalon.³³ Az 1958. évi statisztikai összesítés szerint a központi és a megyei állambiztonsági szervek által foglalkoztatott 13 649 hálózati személyből 312 fő „dolgozott” egyházi vonalon, közülük 294 volt egyházi személy.³⁴ Két évvel később, az 1960-ban készült statisztikából kiderül, hogy a politikai rendőrség által nyilvántartott hálózat létszáma 13 637 fő, ebből 317 volt egyházi személy.³⁵ Mindebből kitűnik, hogy az országos hálózaton belül a forradalom leverését követő időszakban az egyházi vonalon foglalkoztatott hálózati személyek számaránya alig valamivel több mint 2%-ot ért el.

A hálózati munkát a Kádár-korszakban 1972-ig a belügyminiszter 33/1958. számú parancsa alapján végezték,³⁶ mely még a forradalom előtti utasításokra épült.³⁷ Az állambiztonság az ügynökségével, melyet mindig „alapvető, fő operatív eszköznek” tartott,³⁸ igyekezett ellenőrzése alatt tartani, már amennyire képes lehetett rá, a legfontosabb egyházi objektumokat, szervezeteket. Az 1956 előtti időszakban az egyházakkal szembeni intézkedések között a vizsgálati eljárások eszközei mellett alkalmazott információszerzési mód volt a hálózat által szolgáltatott adat. A hangsúly nem a korabeli jogszabályok alapján büntetendő cselekmények megelőzésén, hanem

azok megtorlásán, az erő alkalmazásán volt. Így egy 1955-ös jelentésben is, mely a katolikus egyházban folyó ellenséges tevékenységről szól, az intézkedések között első helyen az őrizetbe vétel és a vizsgálat szerepel.³⁹ 1958-tól, illetve a megtorlások befejeződésével nemcsak a politikai retorika, hanem az állambiztonsági módszerek alkalmazása is finomodott. Az állambiztonsági munkában egyre inkább a korabeli jogszabályok által büntetendő tevékenységek megelőzésére és a differenciált operatív megelőző intézkedések megtételére helyezték a hangsúlyt a letartóztatások helyett, melyben a hálózati munkának meghatározó szerepet szántak.

A római katolikus egyházzal szembeni elhárító munka nehézségeivel, a hálózatépítéssel kapcsolatos problémákkal foglalkozott a BM II/5-c alosztály 1958. július 14-i jelentése. Eszerint: „a római katolikus egyház vonalán folyó operatív munkát értékelve meg kell állapítani, hogy minőségében el van maradva az egyház tevékenységétől. Mint hiányosságot kell megemlíteni, hogy a központi alosztálytól a megyei főosztályok politikai osztályáig bezárólag kevés az egyszerű feldolgozó munka és az egyházi reakció elleni támadólagos elhárítás. Ennek oka egyrészt abban van, hogy a korábbi évekhez viszonyítva szűkebb területre korlátozódik a munkánk, a klérus tevékenysége nincs behatóan tanulmányozva és átfogva. A másik oka az operatív munkánk hiányosságának, hogy az ellenforradalommal hálózatunk főleg megyei viszonylatban nagyrészt dekonspirálódott. Ennek a folyamatos felújítása ellenére a korábbi színvonalat sem létszámban, sem minőségben nem értük el, amely az operatív munkánkra jelenleg kihatással van.”⁴⁰

A jelentés további megoldandó problémaként jelölte meg az operatív állomány egy részének, főleg a megyei alosztályokon dolgozók elméleti képzettségének és gyakorlati tapasztalatának hiányát, a központ és a vidéki alosztályok közötti kapcsolatok nem megfelelő színvonalát, az operatív munka felülről történő irányításának elmulasztását. A dokumentum szerint ez vezetett oda, hogy a „klerikális reakció” szinte valamennyi megyében megerősödött, a feldolgozó munka alkalomszerűen folyt, vagy éppen semmi sem történt, ami részben amiatt is történt, hogy az adott ügyekben nem volt foglalkoztatható hálózati személy, és főként az operatív technikára, valamint az ellenőrizetlen ügynöki jelentésekre támaszkodtak.⁴¹ A helyzetet összegezve, a jelentés megállapította, hogy „az egyházi reakció elhelyezkedésével és tevékenységével párhuzamban a hálózati munka főleg központi székhelyekre és közvetlen környezetében lévő helységekre terjed ki. Az így foglalkoztatott ügynökség szélesebb körű felderítésre képtelen a helyhez való kötöttsége miatt. A papság operatív átfogása pillanatnyilag nincs megoldva, ezt akadályozza az ügynökség számszerű lecsökkenése és kvalifikáltságuk hiánya.”⁴²

A felsorolt problémák, az orvosolandó hiányosságok mellett a jelentés hat pontból álló javaslatot adott az operatív munka színvonalának emelésére, a minőségi munkavégzés felé való elmozdulásra. Ennek érdekében a dokumentum készítője javasolta „felülvizsgálni országos viszonylatban az ügynökséget. A rossz hírszerző lehetőséggel rendelkező, de egyébként megfelelő ügynököknek a hírszerző lehetőséget meg kell teremteni. [...] A hozzánk való rossz viszonyból eredően használhatatlan vagy olyan ügynököket, kik hosszabb idő óta betegek és felépülésükre nem lehet számítani, a hálózatból ki kell zárni. [...] Döntő feladatként a minőségi hálózatépítést kell megjelölni. A központi szakosztály feladata legyen továbbra is az egyes püspökségek minőségi ügynökséggel való átfogása, a vidéki operatív osztályok pedig a megye papságának ügynöki ellenőrzését valósítsák meg. [...] A központi osztály adjon utasítást a megyei politikai osztályok felé az ügynökség minőségi színvonalának emelésére. Több megyében az ügynökség számszerű növelésére is döntő súlyt kell fektetni. [...] A szervezési javaslatot minden esetben csak a központi alosztály engedélyezése után lehessen végrehajtani. [...] A megyei politikai osztályok tájékoztatására és a feladatok megszabásának céljából 3 havonként az illetékes alosztályvezető és az egyházi vonaltartó operatív munkás részére értekezletet kell tartani.”⁴³

A pártállam egyházpolitikájának külföldön történő propagálásában is fontos szerepet szánt az állambiztonság ügynökei számára. Egy 1958. november 29-ére keltezett jelentésben Keresztury György⁴⁴ rendőrfőhadnagy foglalta össze az egyházak vonalán végzett „támadólagos elhárítási”⁴⁵ munkát. Az alosztály által foglalkoztatott és

külföldre utazó ügynökeit 1958. második felétől azzal bízták meg, hogy keressék a kapcsolatot a Vatikán és a nemzetközi protestáns egyházi szervezetek, valamint az emigráns, főként papi csoportok tagjaival. A hálózati személyeknek az információszerzés mellett a nemzetközi egyházi szervezetek munkájába való bekapcsolódásuk és ezen keresztül az aktuális egyházpolitikai elvek, intézkedések védelme volt a feladatuk. A jelentésből kiderül, hogy a klerikális reakció elhárító alosztály majd minden egyházon és felekezeten belül már 1958 közepétől rendelkezett olyan kvalifikált ügynökökkel, akik képesek voltak a fenti követelményeknek megfelelni.⁴⁶

A BM II/5-c alosztály a protestáns egyházakkal kapcsolatban is elemezte az operatív helyzetet, és terveket készített pozícióinak javítására, a párt egyházpolitikai irányvonalának érvényre juttatására. Az alosztály 1957. július 5-ei jelentésében értékelte a református egyházi reakcióval szembeni elhárítás során alkalmazott hálózati munkát. Ebben megállapították, hogy „az államvédelmi [sic!] operatív munkánk során elértük, hogy a ref. egyház vezető szervében komoly hálózattal rendelkezünk, akiken keresztül a vezetés állami részről biztosított. Az alsóbb kategória és egyházközségek ezzel szemben ellenőrzés nélkül tevékenykednek, melynek átfogása központilag nem volt lehetséges.⁴⁷ A felmerülő ellenséges tevékenységek operatív feldolgozását felsőbb kategóriában foglalkoztatott ügynökünk segítségével végeztük, mely a támadó elhárítás szempontjából a jövőre nézve nem lehet követendő út.”⁴⁸

Egy alig több mint három héttel későbbi, 1957. július 29-ére datált, Bakonyi Lajos⁴⁹ rendőr őrnagy által jegyzett dokumentum, amely a református egyház vonalán végzett eddigi operatív munkát értékelte, felvázolta, hogy milyen irányokba szükséges a hálózatépítés. Bakonyi kiemelte, hogy „a központi alosztály vonalas elv⁵⁰ alapján az egyház szervezeti felépítésének megfelelően igyekezett a kategóriát átfogni, és ennek megfelelően építette hálózatát. A püspöki karban az elmúlt időben 2 hálózati személlyel rendelkezünk, mely az irányításhoz és felderítéshez elegendő volt. Jelenleg e téren 1 hálózati személlyel rendelkezünk, 2 személynek a kiválasztása, tanulmányozása folyamatban van, beszervezésükre a későbbiekben teszünk javaslatot.”⁵¹ Az eredmények mellett Bakonyi jelezte, hogy a hatékonyabb állambiztonsági működés érdekében centralizálni kellene az irányítást. Sok esetben az illetékes megyei osztályok csak késve, vagy egyáltalán nem értesültek az Állami Egyházügyi Hivatalban vagy a BM II/5-c alosztályon hozott döntésekről, így a helyi operatív beosztottak sem kaptak megfelelő eligazítást. Ez természetesen gátolta az eredményes munkavégzést. Bakonyi a hálózatépítésnél tapasztalható hiányosságokat és az új irányvonalakat is felvázolta. Szerinte a megyei alosztályok azért nem rendelkeznek elégséges információval az ellenséges egyházi tevékenységről, mert vagy nincs, vagy csak csekély számú ügynökséggel rendelkeznek. Ezért az a véleménye, hogy a megyei alosztályok „az elhárítást és felderítést az egyházközségekben végezzék, erre rendezkedjenek be. Tapasztalatból tudjuk, hogy a felső egyházi vezetés lojális magatartásánál fogva elszigetelt, az ellenséges munkáról, melyek a gyülekezetekben folynak, nem bírnak tudomással, így e tekintetben rájuk nem lehet számítani.”⁵²

Bakonyi a központi alosztály feladatát is világosan megfogalmazta jelentésében, jelezve az eddigi munkával kapcsolatos kritikákat is: „Az irányító szervekbe történt beépülés eredményessége mellett több fontos területnek az ellenőrzését elmulasztottuk, és így a reakciónak lehetősége volt a háttérből folytatott aknamunkára. Mivel az egyházon belüli ellenséges munkának fő irányítói és szervezői a budapesti egyházkerületnél vannak elhelyezkedve, így szükséges minden egyes területnek az átfogása, ahol ellenséges elemek húzódnak meg. Elsősorban a könyvtárakat és levéltárakat kell hálózati ellenőrzés alá vonni, mivel a tapasztalat azt mutatja, hogy ezeket a helyeket nemcsak egyházi, hanem polgári személyek is gyakran felkeresik, ahol zavartalanul folytathatnak eszmecseréket. Ezekben a helyeken az elmúlt időben is tartottak titkos összejöveteleket ifjúsági és egyéb egyházi missziós munka tárgyalása címén. A másik ilyen terület az egyházi sajtó, ahol szintén nem rendelkezünk hálózattal. Annak ellenére, hogy a megjelenő lapok nem térnek el a megengedett politikai irányvonalától, a szerkesztőségben és a munkatársi garnitúrában nagyszámú ellenséges elem foglal helyet, akik [...] gyűjtőpontot képeznek az egyes egyházi személyek államellenes hangulatának kialakításában, valamint az ellenséges propaganda és

rémhírek terjesztésében.”⁵³ Bakonyi jelentésében a fent említett elhárítási területekre két-három fő beszervezését tartotta szükségesnek. További célterületként jelölte meg, ahol beszerzésre alkalmas jelölteket kell keresni: a református egyetemes konventet⁵⁴, a teológia tanári karát és az Ökomenikus Bizottságot⁵⁵. Az állambiztonság nemcsak a hazai protestáns központokban, hanem a nemzetközi egyházi szervezetekben is kereste azokat a személyeket, akiket ügynöki hálózatába bevonva rajtuk keresztül megoldhatta az információszerzés kérdését. Bakonyi szerint ennek megvalósítása úgy képzelhető el, hogy „a magyar ref. egyház állandó képviselőt küld az EVT⁵⁶-be, saját ügyének intézésére. A képviselő elfogadását, illetve ennek előkészítését hálózati úton keresztül valósítjuk meg, és a kiválasztásnál figyelemmel legyünk az állami és az operatív érdekekre.”⁵⁷

Bakonyi Lajos jelentése végén megállapította, hogy „a támadólagos operatív elhárítás viteléhez hálózatunk összetételén változtatni kell, és újabb beszerzések végrehajtása szükséges. Az eredmények ellenére is meg kell állapítani, hogy hálózati felderítésünk és ebből fakadó elhárító munkánk szűk keretek között mozgott, kizárólag felső szinten egy bizonyos kategórián belül. A támadólagos elhárítás egyik feltétele, hogy az ellenség terveivel akár belföldről, akár külföldről irányulnak a rendszerünk ellen, időben értesüljünk, hogy a szükséges operatív intézkedéseket megtehessük. Ezeket célozzák a fenti javaslatok, melyeknek végrehajtásával hálózati munkánkat külföld irányába is ki tudjuk szélesíteni.”⁵⁸

A fenti dokumentumokból is kitűnik, hogy a hálózat újjászervezése, építése több szempont miatt sem volt könnyű feladat. A központi és megyei alosztályok egymással együttműködve próbáltak érvényt szerezni az egyházpolitikai direktíváknak, ami természetesen nem ment zökkenők, tévedések, elhibázott szakmai döntések nélkül. 1961. május 5–6-án országos értekezletet tartottak a politikai nyomozó szervek.⁵⁹ Az első napon felszólaló Hollós Ervin⁶⁰ rendőr alezredes, a BM II/5. (Belső reakció elleni harc) Osztály vezetője az ügynökséggel kapcsolatos problémaként vetette fel a túl nagy fluktuációt, valamint hogy nem kielégítő a hálózati személyek vezetése, ezért nem érnek el megfelelő eredményt a tartóisztek az operatív munka során. Szóvá tette azt is, hogy a tisztek nehezen alkalmazkodnak az új helyzetekhez, hiába van papíron öt-hat általa tartott hálózati személye egy „operatív munkásnak”, azok közül csak egy-kettő, aki esetleg tényleg használható információkat szolgáltat.

Sokszor a tisztek nem abban a társadalmi csoportban keresték a beszerzésre alkalmas ügynökjelölteket, ahonnan meg akarták szerezni az információkat. Hollós ezzel kapcsolatban kiemelte, hogy „még mindig erőteljesen él soraink között a központi 5-ös osztályon, ott most már egyes területeken, a megyei 5-ös alosztályokon és bizonyos kategóriákkal szemben az, hogy nem lehet beszerzeni őket. Ismerik az elvtársak, hogy hosszú időn keresztül élt az a nézet, hogy jehovistát nem lehet beszerzeni. A papok és a jezsuiták között nem könnyű a szervezés, a tapasztalat bizonyítja, hogy nincs olyan társaság, ahova ne lehessen behatolni, ha megtaláljuk a kulcsot ehhez a behatoláshoz. Itt is bizonyos tapasztalatokkal rendelkezünk. Jó néhány megyében jehovisták között akciót hajtottunk végre. [...] Jól összekombináltuk a beszerzést különböző akciókkal, közöttük folytatott dezorganizációval és politikailag is megfelelően közeledtünk hozzájuk, az elvtársak tudják, hogy elég szép számmal szerveztünk be közülük olyanokat, akiknek egy része ma is dolgozik. Itt vannak a papok közötti beszerzések. Elmaradott és 60-ban sem tudtunk előbbre menni, most ebben az évben hát bizonyos mértékben fejlődött. Fehér [sic!] megyében, Csongrád megyében és más megyékben is hogy tudtak papokat jól beszerzeni. Pl. a budapesti 5-ös alosztályon is, úgy tudtunk alakítani, hogy erkölcsileg lejárattuk őket, meg bomlasztó tevékenységet fejtettünk ki közöttük, meg bizonyos realizálást⁶¹ hajtottunk végre. Ez együttesen, megfelelő személyek kiválasztásával eredményt tudtunk elérni. Persze nyilvánvaló – ezt mindnyájan nagyon jól tudjuk –, hogy kell jól kiválasztani. Az az egyszerű dolog szokott történni, amikor nem sikerül – bár minden feltételt megteremtettünk – mégsem sikerül a beszerzés. Az oka, hogy a kiválasztás nem volt megfelelő, egyszerűen azért, mert nem volt körültekintő, nem szedtük össze mindent, amit lehetséges rájuk, mert nem ismertük meg eléggé az életüket.”⁶² Hollós a sikeres hálózatépítéshez és vezetéshez még kiemelte, hogy rendkívül

fontos az osztályok közötti együttműködés, amit jól bizonyított a „fekete hollók”⁶³ ügy feldolgozása is.⁶⁴

Berényi István⁶⁵ rendőr őrnagy által írt, 1963-ban megjelent állambiztonsági tankönyv hét nagy célterületet határozott meg az egyházi elhárítás tisztjei számára, melyekben hálózattal kellett rendelkezniük.⁶⁶ Az első az egyházak felső vezetése, a püspökar, a püspöki aulák figyelése volt. Ez nemcsak az ellenséges tevékenység felderítését szolgálta, hanem az egyházi vezetők hangulatának feltérképezése mellett befolyásolási lehetőséget adott arra is, hogy pozitív politikai állásfoglalásokra is rábírják őket. A második a teológiák tanári karából és a hallgatók közül, a harmadik az egyházi sajtó területén dolgozók köréből történő beszerzés volt. A negyedik célterület, ahol hálózati személynek alkalmas jelöltek kerestek, a nyugati egyházi központokkal kapcsolatban álló szervezetek voltak. Természetesen a szerzetesrendek sem kerülhették el az állambiztonság éber figyelmét. Az ötödik és hatodik irányvonal a legálisan, illetve illegálisan működő rendek soraiba való hálózati beépülés volt. A hetedik célterület a határok mentén, azok közül is elsősorban a nyugati határ közelében lévő plébániák voltak. Az ott működő egyházi személyeken keresztül próbálták az emigrációval való kapcsolatokat jobban ellenőrizni. Ebből a felsorolásból is érzékelhető, hogy az állambiztonság igyekezett szinte a teljes egyházi szervezetet ügynöki hálózattal átfogni.

A meghatározott elveket azonban nem mindig sikerült megvalósítani. A három protestáns teológia operatív ellenőrzését csak 1965 őszén kezdte el az egyházi elhárítás, ahol azonban 1966-ra már sikerült a tanári karból négy személyt a hálózatba beszervezni. 1966-ban protestáns vonalon országosan 52 református és 26 evangélikus ügynökkel rendelkezett az állambiztonság. Közülük nagyjából a fele volt, akiket megbízhatónak minősítettek, s a pártállam egyházpolitikáját képviselték nemcsak itthon, hanem a nemzetközi szervezetekben is.⁶⁷ A hazai területen dolgozó egyházi elhárítás együttműködött a hírszerzéssel annak érdekében, hogy hálózati úton feltérképezhessék a magyarországi egyházi személyeknek a Vatikán és más nemzetközi szervezetek (pl. Keresztyén Békekonferencia⁶⁸, Egyházak Világtanácsa, Európai Egyházak Konferenciája⁶⁹, Lutheránus Világszövetség⁷⁰, Református Világszövetség⁷¹) felé meglévő kapcsolatrendszerait, és ezen keresztül segítsék elő a hírszerzési feladatok mellett az ország kül- és egyházpolitikájának érvényesülését.⁷² Ehhez természetesen szükség volt a hálózati munka minőségének folyamatos javítására és az ügynökjelöltek lehetőség szerinti leggondosabb kiválasztására.

Az állambiztonság munkájának módszereiben érzékelhető változások összefüggésben álltak a hazai és nemzetközi politikában megfigyelhető folyamatokkal. Hruscsov 1961-ben a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusán felgyorsította a desztalinizáció folyamatát. 1962-ben az MSZMP Politikai Bizottságának és Központi Bizottságának ülésein a Rákosi-korszak törvénytelenégeiről tárgyaltak, és lezárták a munkásmozgalom résztvevőit érintő koncepciók peres felülvizsgálatát. Nyitás következett be a külpolitikában; 1963-ban az ENSZ-ben levették napirendről a magyar kérdést, cserében politikai alapon nyugvó amnesztiát hirdettek 1956 elítélteinek. A konszolidációs folyamat lezárásaként a párt 1962-ben tartott VIII. kongresszusán kijelentették: a szocializmus alapjainak lerakása befejeződött.⁷³ Ezek a folyamatok nem hagyhatták érintetlenül sem a BM szervezetét, sem az állambiztonság tevékenységét. A Kádár-korszakban az állambiztonság munkája során – így az egyházakkal szembeni elhárító munkában is –, a hangsúlyt a korabeli jogszabályok által büntetendő tevékenységek rendőri felderítését követő letartóztatások helyett az operatív megelőző intézkedésekre helyezte.⁷⁴ A megelőzéshez használható operatív eszközök közül a politikai rendőrség a hálózatot használta „a Magyar Népköztársaság védelmének erősítéséhez szükséges információk megszerzésében, a titkos operatív intézkedések végrehajtásában, a külső és belső ellenség aknamunkájának felderítésében, megelőzésében és megszakításában. A hálózat fő eszköz, mert olyan mélyreható felderítési lehetőséget biztosít, amilyen más operatív eszközzel nem valósítható meg.”⁷⁵

- ¹ Törvények, törvényerejű rendeletek hivatalos gyűjteménye 1949. Budapest, 1950. 8.
- ² Gergely Jenő: A katolikus egyház Magyarországon. 1944–1971. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1985. 59–60.
- ³ Balogh Margit: Egyházak a szovjet rendszerben (1945–1989). In *Magyarország a XX. században*. Főszerk. Kollega Tarsoly István. II. kötet. Szekszárd, Babits Kiadó, 1997. 390., Tomka Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés*. Budapest, Szent István Társulat, 2005. 28–32., Bánkúti Gábor: A túlélés alternatívái. A Jezsuita Rend és az ÁVH 1953–56. In *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*. Szerk.: Bánkúti Gábor és Gyarmati György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) – L'Harmattan Kiadó, 2010. 81., Mészáros István: *Kimaradt tananyag*. I. kötet. A diktatúra és az egyház 1945–56. Budapest, Márton Áron Kiadó, 1993. 31–33.
- ⁴ *A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai*. Budapest, Szikra Nyomda, 1951. 164. A határozat a „protestáns egyházakban, a zsidó egyházakban jelentkező reakciós irányzatokkal” szembeni fellépést is megemlíti. Uo. 168.
- ⁵ Balogh Margit–Gergely Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005*. II. köt. Budapest, História Alapítvány – MTA Történettudományi Intézete, 2005. 959. A rendelet csak a katolikus egyházra vonatkozott.
- ⁶ Tomka: i.m. 47, 84–85., Balogh: i.m. 390., Gyarmati György: Ha tied az ÁVO, tied a hatalom... In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000. 117–131., M. Kiss Sándor: Péter Gábor Államvédelmi Hatósága, 1950–1953. Uo. 151–152., *Egyházügyi hangulat-jelentések 1951, 1953*. Szerkesztette, a bevezető tanulmányokat írta és a mutatókat összeállította Szabó Csaba. Budapest, Osiris Kiadó – Budapest Főváros Levéltára, 2000. 32–56.
- ⁷ Az ÁVH-nak a köztudatba való beépülését mutatja, hogy még Nagy Imre is így említi, holott 1953-tól önállóságát megszüntették és szervezetileg a BM kereteibe integrálták. Kajári Erzsébet: Az egységesített Belügyminisztérium államvédelmi tevékenysége, 1953–1956. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történet Hivatal, 2000. 157.
- ⁸ Balogh Margit: A forradalom és a katolikus egyház. In *Magyar Katolikus Egyház, 1956. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve 2007*. Szerk.: Szabó Csaba. Budapest, Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány – Új Ember Kiadó, 2006. 32–34., Barcza József: Egyházunk az 1956. évi forradalom idején és Ravasz László jelentősége. *A Magyarországi Református Egyház története, 1918–1990*. Szerk.: Barcza József – Dienes Dénes. Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája. 1999. 181–185., Böröcz Enikő: A Magyarországi Evangélikus Egyház – 1956 „proponált haszonélvezője” és az Ordass-ügy. „Együtt az ország népével.” *Evangélikusok 1956-ban*. Szerk.: Zászkaliczky Zsuzsanna. Budapest, Luther Kiadó, 2006. 14–15.
- ⁹ Balogh: i.m. 391., Fodorné Nagy Sarolta: *Történelmi lecke. A Magyar Köztársaság és a Magyarországi Református Egyház között 1948-ban létrejött „egyezmény” megkötésének körülményei és hatása különös tekintettel a nevelésre*. Budapest–Nagykőrös, A Dunamelléki Református Egyházkerület, 2006. 100–102.
- ¹⁰ Köbel Szilvia: „Oszd meg és uralkodj!” *Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–89 között*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2005. 128.
- ¹¹ Balogh–Gergely: i.m. 981–982.
- ¹² Tomka: i.m. 116–117., Balogh: i.m. 392.
- ¹³ Uo. 393–394.
- ¹⁴ Mészáros István: *Kimaradt tananyag*. II. kötet. A diktatúra és az egyház 1957–75. Budapest, Márton Áron Kiadó, 1994. 200.
- ¹⁵ Balogh–Gergely: i.m. 1003.
- ¹⁶ „A megüresedő püspöki és más vezető állásba kizárólag lojális egyházi emberek kerülhetnek.” Balogh–Gergely: i.m. 1005.
- ¹⁷ *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–62*. Második, bővített kiadás. Sajtó alá rendezte: Vass Henrik, Ságvári Ágnes. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1973. 237.
- ¹⁸ Uo. 238.
- ¹⁹ *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957–58. évi jegyzőkönyvei*. Szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: Némethné Vágyi Karola – Soós László – T. Varga György – Ujváry Gábor. Budapest, Magyar Országos Levéltár (MOL), 1997. 424–425.
- ²⁰ Uo. 424.
- ²¹ Balogh–Gergely: i.m. 1006.
- ²² Mészáros: i.m. 202.
- ²³ Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999. 79.
- ²⁴ A lábjegyzetben szereplő dokumentumok fejlécein található megjelölés alapján igazolható, hogy az alosztály ezzel az elnevezéssel működő szervezeti egység volt. ÁBTL 3.1.5 O-13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. 223, ÁBTL. 3.1.5 O-12302/5. Endrey Mihály. 28, 95., ÁBTL 3.1.5 O-11516/1a. Regnum. 426., ÁBTL 3.1.2 M-29600. „Tolnai Lajos”. 66., ÁBTL 3.1.2 M-37478. „Xavér”. 12.
- ²⁵ Ekkor még az osztályokat római számokkal jelölték. MOL XIX-B-1-au 1. cs. 26. d., A belső reakció elleni elhárító osztály újjászervezéséhez lásd Takács Tibor: *A belső reakció elleni elhárító osztály 1956–1962. Szervezettörténeti*

vázlat. Megjelenés alatt.

²⁶ „Klerikális reakció elleni elhárítás alosztály” elnevezést kapott az alosztály. MOL XIX-B-1-au 27-286/57. 1. cs. 26. d., Az egyházi elhárítás szervezettörténetéhez lásd: Vörös Géza: Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban. In *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*. Szerk.: Bánkuti Gábor és Gyarmati György. Budapest, ÁBTL – L'Harmattan Kiadó, 2010. 286–295. A tanulmány végén található szervezettörténeti táblában tévesen jelent meg az 1966–1990 közötti korszakra vonatkozóan a BM III/III-1. Osztály elnevezése. Helyesen: Egyházi reakció elhárítás osztálya.

²⁷ Baráth Magdolna: Az állambiztonsági iratok selejtezése, megsemmisítése. In *Trezor 3. Az átmenet évkönyve, 2003*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, ÁBTL, 2004. 257–262.

²⁸ A forrásanyagban található hálózati létszámok vélhető helyességét egyéb iratok hiányában nem tudtam kontrollálni, de a statisztikák készítői által néhol elkövetett számszaki tévedéseket igyekeztem korrigálni.

²⁹ ÁBTL 1.11.10 Összesített statisztikák (országos) 1955. 27. d.

³⁰ ÁBTL 1.11.10 Összesített statisztikák (országos) 1956. 27. d.

³¹ ÁBTL 3.1.5 O-13405/3-a. A klerikális reakció tevékenységéről, 1958. július 14. 124.

³² Uo. 128.

³³ ÁBTL 1.11.10 Összesített statisztikák 1957. Országos hálózati összesítők. 1957. 27. d.

³⁴ ÁBTL 1.11.10 Összesített statisztikák 1958. Országos hálózati összesítők. 1958. 27. d.

³⁵ ÁBTL 1.11.10 Összesített statisztikák 1960. Országos hálózati összesítők. 1960. 28. d.

³⁶ ÁBTL 4.2 10-21/33/1958. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 33/1958. számú parancsa.

³⁷ Orgoványi István: Az állambiztonsági szervek hálózati munkáját szabályozó belügyminiszteri parancsok 1954–1989. Megjelenés alatt.

³⁸ ÁBTL 4.1 A-3706. Muzslai József: Az operatív munka feladatai, szervezési elvei és operatív eszközei. Budapest, 1957. 15., ÁBTL 4.2 10-21/33/1958. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 33/1958. számú parancsa. 4.

³⁹ ÁBTL 3.1.5 O-13405/2. A katolikus egyház ellenséges tevékenységéről, 1955. augusztus 19. 124–133.

⁴⁰ ÁBTL 3.1.5 O-13405/3-a. A klerikális reakció tevékenységéről, 1958. július 14. 124.

⁴¹ Uo. 125–126.

⁴² Uo. 127.

⁴³ Uo. 138–139.

⁴⁴ ÁBTL 2.8.1 Az állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai. 2658. Keresztury György.

⁴⁵ Támadólagos elhárítás: az állambiztonsági szervek aktív, kezdeményezést biztosító, a megelőzést szolgáló harcmódora. ÁBTL 4.1 A-3036. Állambiztonsági értelmező szótár. Összeállította: Gergely Attila. Budapest, 1980. 182.

⁴⁶ ÁBTL 3.1.5 O-13405/3-a. 1958. évben a támadólagos elhárítási munkánkról, 1958. november 29. 184–197.

⁴⁷ Ennek indoka, hogy a református egyház szervezeti felépítése, szemben a katolikkal, nem hierarchikus. A megyei állambiztonsági szervek a hatékony ellenőrzés megvalósítását az esperesek közötti beszervezésre alkalmas személyek keresésével próbálták elérni.

⁴⁸ ÁBTL 3.1.5 O-13586/2. Református egyház belső helyzetéről és tevékenységéről, 1957. július 5. 17.

⁴⁹ ÁBTL 2.8.1 Az állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai. 0171. Bakonyi Lajos.

⁵⁰ Vonalas elv: az állambiztonsági munkának az a szervezési rendszere, amikor az ellenséges tevékenység speciális jellegének, sajátosságainak figyelembevételével szervezik az operatív egységeket (alosztály, csoport vagy operatív tiszt) az adott vonalon folytatott ellenséges tevékenység felderítésére és leleplezésére. ÁBTL 4.1 A-3036. Állambiztonsági értelmező szótár. Összeállította: Gergely Attila. Budapest, 1980. 200.

⁵¹ ÁBTL 3.1.5 O-13586/1. A ref. egyház operatív helyzetéről, 1957. július 29. 13.

⁵² Uo. 14.

⁵³ Uo. 14.

⁵⁴ A Magyarországi Református Egyházban a zsinatok közötti időszakban az egyházkerületek ügyeit intéző testület.

⁵⁵ Magyar Ökumenikus Bizottság: a hivatalosan még meg nem alakult, de már működő Egyházak Világtanácsa (EVT) tevékenységében fontos feladatként jelölte meg a háborútól sújtott országok elszegényedett egyházainak támogatását. E célból bizottságokat hoztak létre, melyek közül 1943-ban alakult meg a Magyarországi Ökumenikus Bizottság az evangélikus és a református egyház részvételével. 1945-ben állították fel az újjáépítési bizottságot, melynek tagja lett az előbbieket mellett a baptista, a görögkeleti, a metodista, az unitárius egyház és az Üdvhadsereg. Feladata az EVT által küldött segélyek szétosztása volt. 1947-ben újjáalakult Magyar Ökumenikus Bizottság néven, változatlan feladatkörrel.

⁵⁶ Egyházak Világtanácsa: a két világháború között kibontakozó protestáns ökumenikus mozgalmak céljaként megvalósult a keresztény–keresztény (protestáns, anglikán és ortodox) egyházakat egyesítő világszervezet. 1948-ban alakult meg Amszterdamban, központja Genfben található. A római katolikus egyház nem csatlakozott az EVT-hez.

⁵⁷ ÁBTL 3.1.5 O-13586/1. A ref. egyház operatív helyzetéről, 1957. július 29. 18.

⁵⁸ Uo. 18.

⁵⁹ MOL XIX-B-1-x 10-2/29/1961. 1961. május 5–6-án a politikai nyomozó szervek részére tartott országos értekezlet jegyzőkönyve. Köszönöm Tabajdi Gábornak, hogy felhívta a figyelmemet e forrásra.

⁶⁰ ÁBTL 2.8.1 Az állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai. 2094. Hollós Ervin.

⁶¹ Realizálás: 1. A bizalmas nyomozás befejezése: büntetőeljárás kezdeményezésével; büntetőeljárás kívüli korlátozó intézkedéssel; operatív felhasználással. 2. A jelölt tanulmányozásának befejezése sikeres beszervezéssel. ÁBTL 4.1 A-3036. Állambiztonsági értelmező szótár. Összeállította: Gergely Attila. Budapest, 1980. 162.

⁶² MOL XIX-B-1-x 10-2/29/1961. 1961. május 5-6-án a politikai nyomozó szervek részére tartott országos értekezlet jegyzőkönyve. 75.

⁶³ Fedőneve annak a bizalmas nyomozásnak, amelyet 1958-ban indítottak az egész országra kiterjedő, katolikus papok, szerzetesek által irányított ifjúsági szervezetek, csoportok illegális vallásos tevékenységének felderítésére. E tevékenységet államellenes–klerikális szervezkedésnek minősítették. Közöttük megtalálhatóak voltak a bencés, a ciszterci, a jezsuita és a piarista rend, a KIOE, a KLOSZ, a „Regnum Marianum” egyes tagjai, akik az ifjúsági, felnőtt csoportokat, családközösségeket vezették.

⁶⁴ MOL XIX-B-1-x 10-2/29/1961. 1961. május 5–6-án a politikai nyomozó szervek részére tartott országos értekezlet jegyzőkönyve. 77.

⁶⁵ ÁBTL 2.8.2.1 BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődeinek titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai. 1025. Berényi István.

⁶⁶ ÁBTL 4.1 A-3794. Berényi István: A klerikális reakció ellenséges tevékenysége népi demokratikus rendünk ellen. Az operatív munka sajátosságai és feladataink ezen a területen. Budapest, 1963. 48–50.

⁶⁷ ÁBTL 3.1.5 O-13586/1. A Protestáns egyházon belül elhelyezkedő illegális erők harca, iránya, hatása és további feladataink, 1966. október 12. 202–203, 211.

⁶⁸ Keresztyén Békekonferencia: 1958-ban a szocialista országok protestáns egyházainak kezdeményezésére Prágában megalakult ökumenikus nemzetközi szervezet. Célja elsősorban a keleti blokk országai külpolitikájának propagálása és a Vatikán, valamint az EVT tevékenységével szemben való fellépés volt.

⁶⁹ Európai Egyházak Konferenciája: 1959-ben a dániai Nyborgban létrejött, genfi székhelyű nemzetközi egyházi szervezet, melynek célja az európai keresztény értékek, az emberi jogok védelme mellett a hidegháborús politikai feszültségek csökkentése és a megosztottság felszámolása volt. Tagságában megtalálhatóak az evangélikusok, reformátusok, ortodoxok, anglikánok, baptisták, metodisták stb. A római katolikus egyház nem tagja a szervezetnek.

⁷⁰ Lutheránus Világszövetség: 1947-ben a svédországi Lundban az evangélikus egyházak által alapított nemzetközi együttműködési szervezet, mely a Lutheránus Világkonvencióból jött létre. A második világháborút követő menekültek segélyezésén túl missziós, szociális jóléti és oktatási programok tartoznak tevékenységi körébe.

⁷¹ Református Világszövetség (teljes nevén: Világ Presbiteriánus Rendszerű Református Egyházai Szövetsége): 1875-ben alakult meg Londonban, s a világ első protestáns egyházakat tömörítő szövetsége volt. Feladata a résztvevők közötti együttműködés és közös szolgálat elősegítése volt.

⁷² ÁBTL 4.1 A-3967. Peágics Ede és Radnai Sándor: Az állambiztonsági szolgálat vezetése és irányítása. Budapest, 1986. 138.; ÁBTL 3.1.5 O-14963/6. A Vatikán MNK (Magyar Népköztársaság – V.G.) ellen irányuló aknamunkája felderítésére, illetve a Vatikán irányító központjaiba való behatolásra vonatkozó 1964. évi közös munkaterv, 1964. március 21. 192–198.

⁷³ Gyarmati György: Politika és társadalom 1945–1989 között. In *Magyarország a XX. században*. Főszerk.: Kollega Tarsoly István. I. köt. Szekszárd, Babits Kiadó, 1997. 227–232.

⁷⁴ Operatív megelőző intézkedéseket a központi szervek előzetes engedélyével lehetett elkezdni. Ezek lehetnek bomlasztás (csoportokon belüli valós vagy mesterségesen előidézett ellentétek szítása), egyházfegyelmi eljárás indítása az Állami Egyházügyi Hivatal vagy az illetékes egyházi elöljáró segítségével, belügyi szervek által történő figyelmeztetés, kompromittáló adatokkal történő lejárata, áthelyeztetés (elsősorban az ÁEH-en keresztül) és kivételes esetekben a rendőri felügyelet alá vonás voltak. Berényi: i.m. 42–47., ÁBTL 4.1 A-3824. Geréb Sándor: A klerikális reakció aknamunkájának formái, és módszerei, az operatív elhárítás elvei, feladatai, alapvető módszerei. Budapest, 1969. 45–50.

⁷⁵ ÁBTL 4.2 10–21/5/1972. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 005/1972. számú parancsa. 9.